

Pán.

A nagy bírodalom utolsó napjaiban járunk. Róma felett vörösen kél, vörösen nyugszik a nap és a vörös fényben szatirtáncot jár a zenithet ért, magát kifutott ó-emberiség.

A fórumon hiába lógnak a jövőbe döbrent bölcsenek. Athén bukása példájától fascinátus rhetoroknak előadásait hirdető viasztáblák: a fórumra már csak üzérkedő kalmársereg, s a nagy prostituáltakat kedvelő aranyifjuság jár. A capitoliumon kétségbevonhatatlan jelekbe látott augurok suttogják a fátum érkezését, a latiumi mezőkre az Elkerülhetetlen árnyéka vetődik:

A Colosseumban hulló keresztények vére összekeveredik a császárválasztó régiók vérével s az amphorák myrrhafüstje a felgyújtott házakéval a végtelen orgiákon. A véghelyek egymásután vesznek a provinciákban, de az örök város haláltánca egyre bomlottabbra gyul.

És az őszi campagnán valahol haldoklik a nagy Pán. Ágyát körülállják elárvulóban, félénken, tétován a megfogyatkozott régi istenek. A táncos menádok fejről lehervadtak a derűs, kék, könnyű szőlőlevelek, méla sípszavú faunok, fürgé tritonok, nimphák fázósan surranak az erdei uton, vízi mezőkön: el, el, vége az örök nvárnak.

Hideg avarágyán Pán messzire figyel. Hallja a názáreti föld döbbenését az Ő léptei alatt, hallja az elvont, vigasztalan szavakat: „Az én országom nem e világból való.”

S az erdők, vizek, fák, virágok, állatok, emberek bölcs mindent-összefoglalója felsóhajt: Mi lesz a Dolgokból? Mi lesz az Emberiségből? Mi lesz a Szépből, a Kacagásból, a Békéből, a Bölcseségből? . . .

Jöhetett volna Ő az erdő templomában. De neki kőtemplomban volt muszáj jönni, mert a zsidók Jehovája már kőtemplomba járt. S a kőtemplom gyarló emberkéz emelte házában hol fér el az Erdő élő, viharban zengő, Istenkéz ültette orgonája? Mivé lesz az Erdő, az örök élet, az örök mozgás háza, melybe eddig saruját levetve, magába törpülve, természetcsodálva lépett a halandó ember? Mivé lesz az Erdő? Adott-vett birtoka minden kis semmi urnak? Sűrűje nem örzi többé Silvanus minden kis fűszálban benne lakozó háza népét?

Mivé lesz az Erdő? Hiszen az Ő országa nem e világból való. Mivé lesz a Béke, az Öröm, az Ember? Ha ezán az Analízis lesz az ur és elpusztul ő, a Szintézis, Pán. Hiszen eddig egyetlen egy darab volt az Ember, ki most lélekké és testté kettészakad, eddig nem kellett, tehát nem volt Szeretet, Ő most elhozza a Szeretetet és ezzel együtt megszületik a Gyűlölet, eddig ikertestvérek voltak Élet és Halál, most elkese-redett ellenségek lesznek. Eddig a Halál szép volt, derűs volt, természetes, ezentul vigasztalan, sötét, félelmetes lesz. Eddig a Halál nem volt egyéb, mint a végtelen Életnek egy része, ezán az Élet nem lesz egyéb, mint rákésztűzés egy végtelen Halálra, melyet hogy gondolatban el tudjon viselni, egy egész bibliát kell összeírjon az emberiség.

Miért? Miért unta meg, miért űzi el a régi isteneket a temetésre fáradt Ember? Miért bűnhődnek az Ember vétkéért a halhatalanok? Miért olyan el-esett, olyan nyomorult, olyan megromlott az emberiség, hogy meg kell váltani valakinek őt?

Pán visszanez az elveszített paradicsomi tájra. Milyen rettenetes árát fizeti majd a megváltásnak az Ember. Szemei előtt teljességében bontakozik ki a Tragédia: Az ember nem volt jó önmagának, nem volt

mélto önmagára: el fogja veszíteni az Ifjuságot, a Világosságot, a Szépet, a Jót . . .

A sirni és kacagni, szeretni és gyűlölni tudó ember-istenek helyére Ő lép a Lemondás, az Önmegtagadás, a Feláldozás, az Istenember. Nyomában a sirni és kacagni, szeretni és gyűlölni tudó emberek helyett, büneit gyónó, mea culpázó, Világosságról, Ifjuságról, Életről lemondó, keserű, komor, hitet áhító zarándokszereg.

Ő nem tehet másképp. Őt kívánják és ebben van a tragikum mélye: Neki hát jönnie kell.

Pedig Ő is az Élet, Ő is a Szépség, Ő is az Ifjuság: „Atyám! Ha lehet, muljék el tőlem a keserű pohár . . .” De már torkába markol az Ember büne s Ő fejét lehajtja csendesen: . . . mindazonáltal ne az én, hanem a Te akaratod teljesedjék.” És fenn a Lemondásnak hegvén ülve elmondja a boldogtalanná lett emberiségnek, hogy kik a boldogok.

A haldokló isten szemei előtt végtelen káprázat pereg alá:

Jönnek lovat áldozó, új, büszke népek. Az Atlanti Óceán állítja meg hódító szálltukat. Egy perc: az új, nyugati vallás elnyeli őket.

Keresztes hadak mennek Keletnek. Pápák szorítják térdre a császárokat. Dóмок nőnek az égnek és minden festő megfesti a maga fájdalmas Madonnáját.

Krizis: Inquisitio, egymást kiátkozó pápák, a chisma, fel-fellázadó fejedelmek, évtizedes harcok, fel-felburiázó eretnek tanok.

Husz János, Luther Márton, Kálvin János, Zwingli Ulrich.

Indul az izlam. Német, francia filozófusok jönnek. Fonnadalmak szekerén hozzák az Ész istenasszonyát.

Materialisták, Orosz lázadás, Zsidó kommune. Angol theozófia . . .

Mi ez a végeláthatatlan pamoptikum? Az emberiség zarándok kollusutja, melytől egyre messzibbre téved: az Élet felé, a hitetlenségben, a sivatagon.

Klastromcellákban hörgő mellü apácák hullnak, nyomorékok sirnak a templomok előtt, ólombányák csörgő csillkái vándorolnak csonthalmokon átall, helhatalatlan mesterek művei hamvadnak ell az inquisitio máglyáin, egymás husába harapott katonák hullnak a faevott árkokban, martirok, hősök vére összekeveredik a latrokéval, apa ellen fiu, faj finta ellen tör, Szent Bertalan éjszakájának lángja világítja be az eltorzult lelkeket . . .

Mi ez az örök harc?

A hitevesztett, a Tennészettől eltért, az Élethől sodródott emberiség vergődésének története. Hová lesz innen a marifény, a világosság, a levegő, az élet? Hová lesz az erő, egészség, öntudat, cél, bizonyosság?

Tragédia.

Róma ég. Még egy-két perc s barbár hordák özönlök el az örök várost. Rom lesz a Colosseum, a Fórumot behordja homokkall egy-két századév, a palotákba lakálatok költöznek. Kepler felállítja a Capitoliumon iromba távcsövet. Még egy-két perc: renitlni tud az ember s az Olympusról eltűnnek a legutolsó istenek.

Még egy-két perc: Pán, a nagy Szintézis, az örök, bölcs, haldokló Tennészet lehunyja szemét a ravatalon, meghalt az ifju, gondtalan, játékos, boldog Emberiség.

A tarlott mezőkön át pedig tanítványai kíséretében gondolataiba mélyedve, gondokkal terheltan halad Ő, az embernek Fia, az átalszegezett, Világtalanok, lázárok, bélpoklosok, megfáradottak várják: „Ego sum via, veritas et vita.”

Udvarhelyi.